

a szószéken hirdették a vallás tanait. A megnyilt jogakadémia is hozzájárul az írói élet felvirágzásához és ha a sajtó alól kikerült könyvek, termékek mégis leginkább egyházi jellegűek, tankönyvek, halotti bucsúztatok vagy névnapi köszöntők és csak elvétve találunk köztük pásztori játékokat, verseket, ne feledjük, hogy hazánkban ez időtájt ilyen jellege van az irodalomnak és csak II. József császár szabadelvű intézkedései, eszméi hoznak új szellemet, új irányt az irodalomba is. Az pedig tagadhatlan, hogy egyedül a papnőveldei nyomda működésének köszönhető, hogy csakhamar a XIX. század elején, már oly lendületet ér a váradi nyomdászat, hogy két nyomdász talál itt megélhetést.

Mérlegelve tehát a nyomda kulturális hatását, elért sikerét, be kell ismernünk működése horderejét, hatásának fontosságát, mely pezsgésbe hozta a XVIII. század végén Várad szellemi életét.

AZ APOSTAGI GRADUÁL.

ERDÉLYI PÁLTÓL.

Énekeskönyveinkről közzétett jegyzékemben¹ *Apostagi kódex* néven emlékeztem meg róla. Rövid leírásom adatait abból a dolgozattól vettem, mely a *Figyelőben* (1878. I. 156—164 l.) egykori tulajdonosától »Kéziratos Énekeskönyveink« cím alatt jelent meg. Iparkodtam, hogy abból csupán a kétségtelennek látszó adatokat vehessem át, s így írtam azután, hogy a kézirat Varasdy Lajos tulajdonába Szokolai Istvántól, egy apostagi polgárebertől került, hogy nagy negyedréttü s a XVI—XVII. századból való. Ezek mellett az elfogadhatónak látszott adatok mellett megmaradva, nem tértem ki a dolgozatnak arra a részére, mely az apostagi kódexet az ismert protestáns graduálok mellé állítja, mert ezek rendszerint másodréttűek s nem a Szenczi Molnár-féle zsoltárokat tartalmazták. Különben is óvatosságra intettek ama tapasztalatok, a melyeket már énekeskönyveink leírásai közben leltem s így az apostagi kódexet sem a graduálok, sem a kantionalisok közé föl nem vehettem. Meg kellett elégednem azzal, hogy felsorolván nyilván tarthassam, várva azt a kedvező időt, mely a kódexet fölszínre veti.

Ez az alkalom nem késett soká. Varasdy Lajos, a kódex tulajdonosa, egyéb énekköltészeti emlékekkel együtt ezt is áruba

¹ Énekeskönyveink a XVI—XVII. században. Budapest. 1899. 67. l.

bocsátván, a M. Nemz. Múzeum könyvtárának engedte át. Ily módon alkalmam nyílt, hogy az apostagi kódexet megvizsgáljam s leírjam és ily módon kötelességemmé vált, hogy jegyzékemnek említett vázlatos leírását ezzel pótoljam.

Az apostagi graduál ívrében 105 levelet tartalmaz, erősen rongált s hosszas vándorlás után a M. Nemz. Múzeum könyvtárában jutott biztos helyre (1216. fol. hung.) Vándor útjának egyes állomásai 1701-ből Páth, 1876 előtt Apostag, azután mostanig Varasdnyál Szegszárd, épen azért maradtak előttünk homályban, mert a hosszas vándorlás és folytonos használat lekoptatta róla ama leveleket, elején és végén, a melyek az ily könyvek sorsát rendszerint föl szokták tártani előttünk. Mindamellet is bizonyos, hogy ez a kézirat is a Dunántúlról való, onnan, a hol több ismert protestáns graduál iratott; hogy felette közeli rokonságban áll a kálmáncsai és főként a csurgói graduálokkal. Elején hat levél hiányát lehet megállapítani, közbül az első levél után négy; a 17. után négy; a 44 után kettő; a 49 után négy; az 54 után egy, a 79 után nyolcz; a 80 után hét; a 84 után három levél hiányozhat, s a végén Máté passiója csonkaságát a fűző szálak alapján konstalálható 8—10 levél hiánya magyarázza meg. Mindössze tehát 47—49 levél elveszését sajnálhatnók, ha nem tudnók egyrészt a hiányzó énekeket más kéziratokból pótolni, másrészt, ha nem ismernők más forrásokból az énekek szövegét. Bármenyire sajnáljuk tehát, hogy ez a kézirat csonka, nem kell sajnálnunk azt, a mi elveszett, mert nem pótolhatatlan. Feltűnő, hogy nagyobb veszteséget inkább a végén, mint az elején szenvedett, minek okát abban a föltevésben véljük föllelni, hogy a kézirat már az eredeti bekötéskor elől valami 14-16 tiszta levelet kapott, melyekre egy XVII. századi, a graduál írójáénál fiatalabb kéz Szenczi Molnár Albert néhány zsoltárát lemásolta s így a táblájából kiesett kötet elején a zsoltárok kézírata kopott, végén ellenben maga a graduál, a passió vége és a minden valószínűség szerint megvolt psalterium-rész (a graduálban használatos prózai fordítás) rongyollódott le.

Hányatott sorsáról mindezen kívül mások is tanuskodnak, az a hat kéz, a mely az alapvető **D** kézen túl, a kódexet egybeírta, a mely az üresen hagyott leveleket később kitöltögette.

Az **A** kéz, XVII századi, a Molnár Albert-féle zsoltárok és

néhány himnus leírója ; a XVI. századi *B* kéz, mely a *IIb* levél himnusát (Menyből jövök most hozzátok) a régebbi szerkezetnek első versszakával mintegy bevezeti ; a XVII. század második feléből származó *C* kéz, mely a *14b* levélen szintén a Molnár-féle zoltárokból másolt néhányat (*17b*) ; a XVIII századi *E* kéz, a *68a* levélen a 48. dicséretet s a még fiatalabb *F* kéz a XVIII. századi *G* kéz egy István martyrról szóló dicséretet vetett papírra. A kézirat zöme és dereka a *18a* — *67b*, a *68b* — *79b*, a *82a* -- *105b* — leveleken, a mely a graduált tartalmazza, a XVI. századi *D* kéz műve, oly másolóé, a ki a csurgai és kálmáncsai graduálok másolóinak iskolájához tartozik.

A kézirat a tipikus graduál kiállítását mutatja, helyet hagy a verskezdő betűknek, de nem mindenütt dolgozza bele az iniciálist, néhol későbbi gyakorlatlan vagy épen nehézkes kéz pótolja ki elhagyott munkáját ; egyes énekekhez megadja a hangjelzést, másutt csak a hangjelzésre szükséges vonalokat húzza meg, s itt az üresen hagyott vonalak már kitöltetlenül maradnak. Mindent összevéve az *apostagi graduállal* ismert graduáljaink száma gyarapodott s amaz író műhely termékei gyarapodtak, mely a Dunántúl a XVI. században a protestáns egyházakat rituális énekeskönyvvel látta el.

A kéziratnak szorosán vett graduáli részében mostani állapota szerint egy adventi, tiz karácsonyi, öt bőjti, négy virágvasárnap, négy nagypénteki, két úrnapi, négy pünkösdi, két szentháromsági, két himnus a teremtés dicsőítéséről és tiz vasárnapi, két úrvacsorai himnus, összesen negyvenhat, a melyhez a litania, passiók, invocatiók. stb. járulnak.

A mint említettem, a passio csonka s a prózában fordított zoltárok a graduálból hiányzanak, ezek egyszerűen elvesztek, lekoptak, lerongyollódtak. Talán épen e hiány pótlására gondolt az *A* kéz, midőn a Szenczi-Molnár-féle zoltárokat a graduál elé szemelgetve lemásolta ; ugyanezre gondolhatott a *C* kéz is, mikor hozzájuk még néhányat toldott. Különbén az elveszett zoltárokat is pótolhatjuk, úgy hogy az apostagi graduált rekonstruálni nem volna épen lehetetlenség. Arra azonban nincs első rendű szükségünk, sokkal inkább arra, hogy a XVI. századi protestáns graduált a maga egészében kísértsük meg rekonstruálni, s ebben a munkában az apostagi graduálnak is jelentékeny szerepe juthat.